

ОКТОБАР У ЈУГОСЛАВИЈИ 1918—1945, Београд 1967, стр. 815

Педесетогодишњица октобарске револуције била је повод многим научним институцијама да припреме нове књиге и научним радницима да проуче и обраде нове теме о Октобру, његовом међународном значају и утицају на развитак револуционарних покрета у свијету. И књига *Октобар у Југославији* (1918—1945. године) настала је тим поводом. Припремана од редакције, на иницијативу заједница институција за изучавање историје радничког покрета и СКЈ, појавила се у издању Института за изучавање радничког покрета у Београду.

Овај зборник траће представља, у ставри, избор најзначајнијих докумената о прославама годишњица октобарске револуције у Југославији. На његовом припремању радило је већи број научних радника и архивиста. Напором великог броја сарадника прибављени су готово сви до сада познати најважнији документи о прославама октобарске револуције у нашој земљи у раздобљу од првих почетака па до 1945. године. Није без значаја нагласити да је уређивачки одбор, односно редакција ове књиге имала на располагању укупно око 3.000 докумената — протгласа, летака, чланака, извјештаја, наредби, депеша, полицијских и судских обавјештења — о акцијама изведених поводом прославе годишњице октобарске револуције.

Редакција у саставу: Михаило Апостолски, Драгица Лазаревић, Јово Михаљевић и Убава Вујшевић извршила је избор докумената, руководећи се настојањем да се прикаже разноврсна дјелатност КПЈ и услови под којима је Ок-

тобар прослављан у свим крајевима наше земље.

Октобар у Југославији има укупно 166 докумената, хронолошки поређаних, који захватају простор од 815 страница обичног формата. Историјски извори су објављени у 4 поглавља која су адекватна усталењој и прихваћеној периодизацији историје КПЈ и радничког покрета (I поглавље 1918—1920, II поглавље 1920—1929, III поглавље 1929—1940 и IV поглавље 1941—1945. године).

Овим поглављима претходни предговор који је написао Михаило Апостолски. На непуних 20 страна он је изложио основне податке о значају октобарске револуције за развитак човјечанства, о њеном одјеку у свијету а посебно у нашој земљи. Истакао је повезаност радничког покрета Југославије са идејама Октобра и напор КПЈ да по цијену великих жртава буде најупорнији и најборбенији носилац захтјева за признавање Соvjетске Русије у складу са њом дипломатских, културних, економских и других веза. Упркос тешким условима дјеловања КПЈ у илегалним условима прије рата и у току НОБ-е, годишњице Октобра никада код нас нијесу само приподно обиљежаване. Најчешће су оне представљале сумирање револуционарних активности у одређеном временском периоду и увијек су имале јасно одређен садржај и акциони програм КПЈ.

У првом поглављу (1918—1920. године) објављен је укупно 41 документ на око 100 страна. То је период обнављања социјалистичког покрета у нашим земљама и стварања КПЈ, односно њен легални период рада. То је, дакле, вријеме када је КПЈ била у могу-

њести да легално и на разноврстан начин означи годишњицу октобарске револуције. Она је то, нема сумње, добро и користила. Наводимо само пар докумената из ове групе који илустрирају разноврсност дјеловања КПЈ у вези с прославама Октобра: Подина дана социјалистичког режима у Русији, прослава двогодишњице руске револуције у Беопраду, Значај руске револуције, За руску револуцију, Реакције против прославе руске револуције итд. За нас је, можда, више занимљив податак о великом народном збору у Никшићу, који је одржан 6. XI 1920. године. У њему се дословито каже: „Присутни су бурно поздравили Руску револуцију“.

Ваља напоменути да су ова ова документа прештампана из партијске и радничке штампе тога времена и да представљају једини извор за овај период.

Уводни текст овом поглављу припада Убавки Вујошевић. То је, заправо, доста опширан приказ стања у нашим земљама у периоду 1918—1920. године са посебним и детаљним освртом на услове, могућности и карактер прослава октобарске револуције.

Друго поглавље (1920—1929) уводи нас у период илегалног дјеловања КПЈ, када је након Обзнане донесен и Закон о заштити државе, којима је забрањен рад КПЈ. Измијењени услови дјеловања КПЈ у први мах су опротивили њену до сада разноврсну активност. То је, свакако, утицало и на дио активности организоване поводом прослава годишњице октобарске револуције. Начин обиљежавања прослава у овом периоду уједно показује и какав је био однос класних снага у нашој земљи, односно у појединим њеним крајевима. Иако су полицијске мјере предузете ради спречавања манифестација поводом „большевичке револуције“ биле благовремено предузимане, Октобар је и тих година био достојанствено обиљежен. Међутим, документа за овај период су просто оскудна и веома партијална. Објављено их је

у овом поглављу такође 41, на око 130 страна текста. Да наведемо само неке од њих: Јупославија и Совјетска Русија, Шест година борбе и победе совјетске власти, Да живи седмогодишњица руске револуције, О значају руске револуције, Радничке демонстрације КПЈ. Посебно се осврћемо на чланак 7. новембар у Подпорици, у коме се опширно говори о прослави 10-годишњице октобарске револуције.

Уводни текст и уз ово поглавље написала је Убавка Вујошевић. За разлику од текста уз прво поглавље, овај је знатно опширнији и потпунији. С разлогом, јер се, заиста, акције у оклопу цијеле земље тешко могу тражити на основу одабраних и објављених докумената. Потпунији увод помаже комплетирању утиска о прославама октобарске револуције у овом периоду.

Треће поглавље (1929—1940) третира други дио илегалног периода живота и рада КПЈ, када су њени чланови били изложени још већем терору и прогонима режима. Уводни текст у ово поглавље написала је Драгица Лазаревић. На простору од преко 30 страна она излаже пролике у земљи и објашњава могућности дјеловања КПЈ на организовању прославе Октобра. Пропатирајући идеје Октобра у току једне деценије, КПЈ је имала изванредне напоре за остварењем Октобра на тлу овоје земље. Искуства прве земље социјализма и Большевичке партије требало је да буду путоказ и поклич напредних снага у земљи. У том смислу значајан допринос је могла да пружи илегална револуционерна штампа, као и напредна штампа која је с времена на вријеме и у овом периоду легално излазила. У овом периоду јављају се и брошуре посвећене Октобарској револуцији. Дobar дио пропагандног материјала припремали су у казнимонама осуђени комунисти и тајним каналима их растурали.

На око 150 страна текста објављено је укупно 39 докумената разно-

врсне тематике: 12-летница руске револуције, Директиве о начину провођења годишњице октобарске револуције, Припремајте се за прославу октобарске револуције. Поводом 16-годишњице октобарске револуције, Комунистичке демонстрације у Загребу. Утицај октобарске револуције на револуционарне покрете у земљама Југославије, Значај велике октобарске пролетерске револуције итд. итд.

Четврто поглавље 1941—1945. о-бухвата народноослободилачки рат и револуцију народа Југославије. То је, дакле, вријеме измијењених улога за рад КПЈ, када су прославе октобарске револуције означавале не само придржаност идејама Октобра већ и смотру снага са којима је КПЈ почињала револуционарну борбу за остваривање властитог Октобра. Бројно сачувана документа, њих око 2000, потврђују какве је размјере добила прослава октобарске револуције и у каквим се све облицима манифестовала у појединим крајевима наше земље. Најчешће су то прогласи партијских и војних руководиштва, пароле, поздравни телеграми и др. пропагандни материјал. „Нека вам највећша честитка за 7. новембар буде наша заклетва да ћемо наставити борбу до уништења фашизма“ — био је заједно Петнаесте босанске бригада штабу II корпуса. Такви и слични примери су били заиста бројни.

На око 290 страна објављено је укупно 45 докумената. Редакција је нашла за најпогодније да одабрана документа групише по ратним годинама. Тако се на 1941. годину односи 13 докумената, на 1942. дванаест, на 1943. седам, на 1944. осам и на 1945. само три документа.

Сваки од ових дјелова IV поглавља прати прегледан уводни текст који је припремио Јово Михаљевић.

Овако мали број одабраних докумената за веома значајан ратни период прославе октобарске револуције редакција књиге објашњава сличношћу садржине многих докумената, без обзира на чиње-

лицу да су из разних крајева земље. Редакција, такође, није сматрала неопходним да се објаве за сваку годину сви партијски прогласи.

Књига *Октобар у Југославији* садржи, дакле, укупно 166 докумената. Уводним напоменама уз свако поглавље указано је и на остала документа која нису извршена у овај избор.

Књига је снабђена научном апаратуром: окраћеницама, прегледом листова и часописа, именичким регистром и топографским регистром, што у одређеном смислу опредјељује њену намјену.

Избор докумената је зналачки извршен. Заједно са уводним текстовима они дају јасну слику односа народа и КПЈ према идејама Октобра и мјеста и улоге Свјетског Савеза као прве земље социјализма у револуцији народа Југославије. Иако је број манифестација посвећених Октобру био много већи него што би се то могло закључити према изабраним документима, ипак се стиче утисак да су годишњице октобарске револуције импозантно прослављане готово у свим крајевима наше земље.

Можда је било могуће успоставити и нешто другачије пропорције броја докумената за поједина поглавља, можда би се могао ставити приговор и на однос страница уводног текста (око 170) и текста објављених докумената (преко 550 страница), можда је главни уводни текст требало да буде већи и конкретнији (непуних 20 страна) а текстови уз поједина поглавља краћи и прегледнији (укупно око 150 страна), можда ће неко пронаћи још по коју мању примједбу. Али, вјерујем, највећи број читалаца сложиће се са тим да књига *Октобар у Југославији* представља значајан допринос у написима да се сачува драгоцен архивско и друга документација, да се на овај начин учини доступном широкој јавности и да

може да буде подстицај новим истраживањима овог значајног питања из историје наше новije прошлости. И, посебно, ова књига представља још једну манифестацију

прослављања јубиларне 50-годишњице октобарске револуције, што је и била жеља њених приређивача.

Зоран Лакшћ

НЕКЕ ПРМЈЕДБЕ НА ЧЛАНАК АЛИ ХАДРИЈА „ПРИЛОГ РАСВЕТЉАВАЊУ ПРИЗРЕНСКЕ ЛИГЕ (1878—1881)“

Peŕparimi бр. 1, Приштина 1967, 23—69

Приштински часопис Peŕparimi (Напредак) обиљежио је овим бројем 20-годишњицу свога излажења. Он садржи избор радова на српскохрватском језику. Овдје ће бити ријечи само поводом чланка Али Хадрија о Призренској лиги.

По наслову са окупним претензијама, писац међутим поставља себи претјерани задатак: да на само 45 страна допринесе будућем марксистичком дијелу о историји „Призренске лиге и албанског покрета за аутономију“, користећи досадашња доступна историографије и „архивску праћу која се чува у архивима Југославије и документа публикована у Албанији и другим земљама“. Али мора се одмах рећи да осим литературе углавном на албанском и српскохрватском језику, писац није користио бројне збирке докумената објављених на главним европским језицима, па ни архивску праћу страног поријекла која се налази у Југославији.

Приступајући питању оцртавањем унутрашњих услова за настанак националног покрета у Албанији, писац расправља о бржем развоју трговине и занатства у току XIX вијека на овом подручју. Осим Скадра и Јанине и у Метохији Призрена, од средине XIX вијека прерастају у значајне трговинске центре и Елбасан, Корча, Берат, Валона и Драч, на Косову и Метохији, Пећ Баковица, Косовска Митровица и Приштина, а у западној Македонији Струга и Охрид. Пада у очи да изградњом жељезничке пруге Солун — Скопље и продужењем до Косовске Митровице у посљедњој четвртини XIX вијека долази до опаданја размјене између Косова

и Метохије и Западне Македоније, с једне и Албаније, с друге стране. Али углавном и поред дубоке привредне и културне заосталости у Албанији се до покрета Призренске лиге појављују зачеци капитализма, да се формира национално тржиште и економска заједница, а на тој основи „... укључујући заједнички језик и заједничку психичку конституцију почела се формирати албанска нација“. По себи се разумије да је албански покрет након велике источне кризе настао из коријена у властитој тлу. Али се чини да би требало посебно фиксирати овај специфични положај и улогу Албаније у Турском царству, ону прилично другачију унутрашњу вјерску и социјалну структуру и, адекватно томе, другачију класну конфронтацију у поређењу са сусједним земљама на Балкану. Тако би се боље разумјело зашто ће албански покрет док буде ослобођен на турску власт имати пуно успјеха у одбрани земље настанене претежно Албанцима, а зашто ће бити релативно лако угушен када га неке снаге буду покушале усмјерити правцем националне политичке еманципације од турске власти.

Спољнополитички услови и околности настанка Призренске лиге овдје се приказују прилично uproшћено. Углавном, Турска је жељела да очува овоју доминацију, Аустро-Угарска и Русија бојале су се о доминацију на Балкану, Италија је у Албанији „демагошки“ настојавала представљајући се „Пијемонт“ националног ослобођења насупротив тежњама Аустро-Угарске; владајући кругови сусједних земаља Пчке, Србије и